

СТРІЛЕЦЬКА МОГИЛА В СЕЛІ ВІВСЯ

Малою дівчиною, ще в домі покійних батьків проживала... Пригадую своє рідне село Вівсья. Мов у сні, бачу його, дивлюся на все. Було це восени 1915 р. По хатах розквартирували наших Січових Стрільців, у селі рух, радість, повно гамору та сміху: хоч була це осінь, а здавалося – сонечко світило-гріло. Над річкою Стрипою йшли важкі бої.

В нашій хаті були на квартирі три старшини УСС-ів, пам'ятаю добре: четар Яримович, хор. Ковалик і четар Калинець. До них заходив з сусідства підхор. Іван Берегуляк. Молоденький, середнього росту, з кучерявим волоссям на голові, веселий повний надійного та радісного життя.

Одного вечора прийшов до нас підхор. Берегуляк, але не мав гумору, ходив по кімнаті насвистуючи якусь мелодію. Моя покійна мама не любила свистів в хаті і перепросила: „Не свищіть пане в хаті, на стінах образи святих”... „Ой, газдинцю – сказав І. Берегуляк – такий мене нуд напав, немов прочуває серце якесь лихо”... Вкоротці прийшов наказ, сотні УСС-ів мають йти над Стрипу на підмогу. Там йшов сильний бій, чути було скорострільний торохкіт, гук гарматніх стрілен. Раненько сотня відходила... Надвечір – бій немов би притих. До села привезли підводи ранених, на недогорілому фільварку була приміщена перша лікарська поміч. На інших підводах привезли вбитих, між ними – підхорунжого Івана Берегуляка. Злипся кучерявий його волос, обличчя в крові, а побіч нього – стрілець Іван Медвідчук, який був на квартирі у моєї бабусі. Він ще вчора так сміявся, жартував – а нині в крові, обидва українські соколи мертві... Ми всі розплакались... Здасться на другий день були похорони упалих УСС-ів. Відправа в церкві, сумні співи – домовини взяли на рамена друзі та понесли на місце вічного спочинку. Похоронами проводив стрілецький священик о. Пшепюрський, при співучасті нашого пароха під звуки стрілецької оркестри, під спів „Видиш брате мій”... поховали усіх у одній могилі не на цвинтарі, а на майдані села, в місці де сходилися три дороги разом, насипано високу могилу. Весною її огородили, прибрали квітами, поставили хрест із написами... В часі похоронів домовини були відкриті, падав легкий дощик, немов сама природа їх оплакувала...

З того часу рік-річно на Зелені Свята відбувалися на тій братській могилі відправи. Могила – була завжди замаяна квітами. Село шану-

вало її як велику національну святість. Не пам'ятаю вже року, як приїхали батько, мати та сестричка сл.п. Івана Берегуляка. Це було в часі Зелених Свят. На могилі відбувалось Богослуження, церковна процесія, співав хор. Біля могили мати і сестра приклякнучи — молились, біля них стояв похилений батько, довго вдивлявся в могилу... і не витримав, заламав руки: „Іване ! Івасю — плакав батько, — ти ж у мене один був, добре було нам з тобою а тобі з нами ! Чого ж ти відійшов і нас покинув ?”...Голосячи, прощались рідні із єдиним сином і братом. Всі плакали, всі в сльозах, стояв у ризах священник і також плакав, ридали і хористи... Ця могила — була неоціненим скарбом... Мовчазна, мертва — вона вчила живих !

1926 р. я виїхала за море. Доходили вістки, що тодішня окупаційна польська влада розкопувала ту могилу, а поліція пильнувала ночами, щоб могилу не відбудовано. Та все ж невидимі руки її відбудували... Не міг ворог її знищити! Ця могила глибоко закопана у серцях тих, що бачили закривавлені тіла наших ніколи незабутніх Героїв - УСС-ів...

Похорони сл. п. підх. Івана Берегуляка і друзів-стрільців, що впали в боях з москалями під Семківцями в 1916 р. Похоронили їх в селі Вівся духовник УСС о. курат Пшенюрський і місцевий священник. За о. куратом стоїть соти. Роман Дунинський, з-права хор. Роман Купчинський.

НА СТІЛЕЦЬКУ ГОРУ ЛИСОНЮ

„І не жаль нам життя молодого,
Що мов квіття буйне — не доцвіло,
Довго жити, а марно, — що ж з того ?
Скоро й славно сконати, як мило !”

Богдан Лепкий

Про гору Лисоню кожному відомо з боїв 1916 р. з москалями, де наші Січові Стрільці вславились своїм героїзмом. І чимало на тій горі розлито крові — стрілецької, московської, австрійської і німецької, а може й турецької, бо й турки тут бились по стороні Австрії і Німеччини, тримаючи фронт на південь в сторону Підгаєць.

На Зелені Свята 1930 р. ходив я на ту криваву Лисоню, на котрій наш народ рік-річно урочисто відзначає „Стрілецьке Свято”. Прибувши до Бережан раненько, коли з-за гори сонце ледь-ледь підіймалось, я побачив, що у місті Бережанах був не менший рух, як в Америці на „Декорейшен Дей”. Пішов я до церкви, що стоїть велично на ринку, — переповнена Бережанськими людьми і з околиць. О 12-ій годині всі з Бережан молоді і старі, разом із „Лугом”, „Пластом” і процесією, вирушили на Лисоню. Довго йшли, поки опинились на горі, що її вщерть вкрили сотні людей...

На дорогах і стежках до Лисоні було так багато людей, що здавалось не втримає гора їх усіх — розвалиться. Минаю Бережанців та інші процесії, — поспішаю, бо хочеться швидко бути на горі. Глянув в бік дороги, і побачив Могилу обсіпану квітами та вінками — від долу до хреста, вид — чарівний, святковий...

Вже близько вершка гори минаю старенького дідуся, що ледве-ледве йде, підпираючись паличкою... кажу: „Слава Ісусу Христу ! Слава на віки ! На Лисоню дідуся ? Таже на Лисоню ! гордо каже дідуся. Певно маєте сина у могилі ? Ні!, два сини мої погибли в Італії, — за... ясного. Краще, коли б вони були згинули за своє, то хоч би нині хто згадав їх добрим словом. А в чужині хто згадає ? Так, так дідуся, правда, будьте здорові !”

Нарешті на Лисоні. Як тут добитись до Братньої Стрілецької Могили, коли так багато людей? Дехто наче знає, що я там іду, пропускають мене. Коли спинився перед нею, схилив голову в молитві-зادумі... Підніс очі — дивлюсь велика Могила, до десяти метрів в широчинь, зо два-три метри висока, по середині — дубовий хрест з написом: Стрільцям, упавшим героям, за волю України 1916-1919 рр.” Могила обсіпана вінками з квітів та листків дуба, клена й соснини. Перейшовши на другий бік, я побачив на могилі три черепи і багато костей.

Мені казали, що ці кості й черепи, знайдено в Зелену Суботу, як прикрашували Могилу, але по святах їх поховують у Братню Могилу, у якій багато-багато костей і черепів позбраних на горі й околиці, бо ж тут чимало Стрільців наложили головами в кривавих пам'ятних боях. Але все ще після нагальних дощів, вода змиває землю і на поверхні остають кості і черепи... Це вже так триває більше десяти років.

Пішов я довкола Лисоні ген у ліс, де також не бракує стрілецьких могил. Всюди ще повно слідів війни: поржавілих дротів, куль та іншого воєнного знаряддя. Є там багато цвинтарів: російських, німецьких, австрійських. З Австрії і Німеччини щороку приїздять німці, щоб поклонитись могилам погибших, тому Лисоня є їм добре знана. Повертаюсь до Могили і стрічаю польських поліцаїв з наїженими багнетами і чого вони тут шукають – не знаю, пильнують живих і мертвих! Пригадався мені 1918 рік, та боротьба, що кипіла за волю України. Хоча не довго жилося у своїй вільній Державі, але ніколи вже не забудемо, що ми були вільні - свободні у своїй хаті. Розповімо про те дітям і внукам!

Придивляюся до походу. Попереду йдуть наймолодші луговики і пластуни. Вони несуть в руках вінки з довгими стьождками, із золотими написами: „Стрільцям, що за волю України полягли”. Далі йде старенький священник, а ще далі кілька сотень людей. Край гори від Бережан поставлена велика брама зі смеччини. На ній повівали українські прапори. На брамі стояли Бережанські пластуни і луговики. Вони вітали всіх, що прибули на свято. Нарешті всі процесії пройшли, за ними ще багато народу йде... Пластуни і луговики втримували порядок біля Могили. Напроти хреста стала оркестра Бережанського Пласту, за ними дівчата тримали хоругви, далі стояв народ. На могилі стало двадцять двох священників в жалобних, чорних фелонах. Оркестра виконала молитву: „Боже великий, єдиний, нам Україну храни”. Відтак о. кан. Євзевій Бачинський в асисті усіх священників, почав співати панахиду.

Після панахиди та патріотичної проповіді о. каноніка, оркестра заграла стрілецьку пісню „Гей у лузі червона калина похилилася”. Хотілося лишитись на тій стрілецькій горі. Хотілось довше пожити тим духом, що його там кожен відчуває, коли в думках пересуваються йому ті геройські бої, те захоплення і завзяття наших босвиків-стрільців, як вони бились за волю України – на тій же горі Лисоні...

Через гори й моря, на всіх континентах світа, ми Українці в дні Зелених Свят переносимось думками на гору Лисоню, на гору Маківку, на всі інші гори і долини, всі широкі лани України, що вкриті українськими вояцькими могилами – схиляємо наші голови у низькому поклоні за їхню найбільшу жертву – яку склали Батьківщині. Вони померли, щоб інші жили – йшли їхніми слідами та завершили велике Діло...

БОГДАН ЛЕПКИЙ

Учень Бережанської гімназії. Народився 9 листопада 1872 р. в селі Крегулець, біля Гусятина. Внедовзі батько поета о. Сильвестер, перейшов на парохію до села Жукова, біля Бережан. Закінчивши гімназію в Бережанах, Богдан Лепкий студіював у Львові, Кракові і Відні. Довгий час жив у Кракові, де був професором української літератури в університеті. Його поетична та письменницька спадщина, дуже багата, згадаймо лише про збірки поезій: „З глибини душі”, „Листки пахнуть”, „Знад моря”, „Осінь”, а з повістей „Під тихий вечір”, та історичну трилогію „Мазепа”. Помер поет у Кракові 21 липня 1941 р. де й похований.

Із збірки поезій Богдана Лепкого

З колядою

Смеркається. Ослизлий день
між мурами конає.
В печі червоний блис огонь,
А в сінях вітер грає.

Той тихий і сумний настрій
Несе мене світами,
І я лечу на крилах мрій
До батька і до мамі..

Сніжок паде, як срібний пух,
Мороз малює квіти;
Накритий стіл, в куті дідух,
Пустують в сіні діти.

Знайшли собі свистун-горіх
І свищать в перегони;
Лящить в ушах діточий сміх,
З дзвіниці дзвонять дзвони.

Гей, кілька то минуло літ?
А я так добре чую
Кожухів шелест, скрип чобіт,
І щирю пісню тую.

Далекий світ, великий час,
Пливуть літа рікою,
А я все пам'ятаю вас,
Як йдете з колядою.

Ще й нині чую, як Юрко
Співає: „Бог предвічний”,
Як сопраном пищить Федько,
Баском реве Зарічний.

Скрипливий наболілий спів,
Такий, як хлопські груди.
Та хто його раз зрозумів,
До смерти не забуде.

Ще й нині бачу, як Федір
„Вінчовання” голосить.
Відкрились двері на-розтір
І батько в хату просить.

І починається річна
У пан-отця гостина.
Ціле село єднається,
Немов одна родина.

Засіли газди на лавках,
Найстарший на покуття.
Тріщать склянки в сильних руках,
На стелю мечуть кутю.

Говорять, що важкі літа,
Не вродили ячмені,
Що правди їм ніде нема
І – затискають жмені.

Говорять: оком де не кинь,
Усюди кривда й горе,
Чи сьак, чи так, ти, хлопе, гинь,
Біда тебе поборе...

Говорять, – а слова летять
Молитвою до Бога.
Та чи дійдуть, чи долетять?
Щаслива їм дорога!

Далекий світ, великий час
Пливають літа рікою,
Гей! Що чувати там у вас?
Чи йдете з колядою?

Чи ще живий, Федір, Юрко,
І мій сусід Зарічний?
Чи й нині, як колись, давно,
Співають: „Бог предвічний”?

Чи й нині мерехтять зірки
Над хатою старою?...
Гей, краю мій, не знаєш ти,
Як тужу за тобою!

Колисав мою колиску

Колисав мою колиску
Звук підгірської тримбіти,
Що від неї зорі меркнуть
І рососою плачуть квіти.

Колисав мою колиску
Вітер рідного Поділля,
І зливав на сонні вії
Степового запах зілля.

Колисав мою колиску
Голос недалеких дзвонів,
І веселий спів весільний,
І сумний плач похоронів.

Колисав мою колиску
Крик неволеного люду,
І – так в серце вколисався,
Що до смерти не забуду.

Напис на стрілецьких гробах

Лежимо у гробах при дорозі,
Де за волю боролись і впали.
Браття! знайте, що ми не в тривозі,
Лиш спокійно і гордо конали.

Браття, знайте, що ми не просили,
Ані ласки в кого, ні пощади,
Лиш боролись пок'стало в нас сили.
Це говоримо вам для розради.

Нам не жаль ні життя молодого,
Що лягло, мов той квіт під косою
Ані мрій, ні кохання палкого,
Що взяли ми в могилу з собою.

Нам не жаль, бо лягли ми за діло,
Гідне жертви життя і кохання,
„За Україну душу і тіло”
Ми не даром співали з-зарання.

Тож не жалуйте нас, не ридайте,
(По нас тужить калина у лузі),
Ви чимскорше до праці вставайте
Щоб леміш не заржавів у плузі.

Щоб шляхи не покрились тернами,
Щоб пощерблені мури не впали,
Щоб наш ворог не сміявся над нами,
Що ми даром так славно вмирали!

Перед бурею

А я кажу вам: день іде,
Іде така година,
Коли ні тут, ні там, ніде
Кордонів жадних не буде,
Лиш даль далека, синя.

А я кажу вам: близький час
І хвиля недалека,
Що буря звіється нараз,
Згуртує і змішає нас
І зблизька і здалека.

Хто каже вам, що все одно,
Де жити, де вмирати,
Той тягне вас в багно на дно,
Той вам дає без дна судно
І каже кермувати.

А я кажу вам: майте слух,
І позір тому дайте,
Що вам говорить волі дух,
Про близьку хвилю заверух
І хвилі тої чайте!

Як вдарить нам підземний дзвін
І сурми заголосять,
То йдім туди, де кличе Він,
Через кордони, ген, над Дін!..
Нас кости предків просять.

Не підем ми, прийдуть вони,
Таке вже в світі право...
Як сталь гартується в огні,
Так ти нас, воле, розогни,
Веди, веди нас славо!

Ж у р а в л і

Видиш, брате мій,
Товаришу мій,
Відлітають сірим шнурком
Журавлі в вирій.

Чути: кру! кру! кру!
В чужині умру,
Заки море перелечу,
Крилонька зітру.

Мерехтить в очах
Безконечний шлях,
Гине, гине в синіх хмарах
Слід по журавлях.

І в мене був свій рідний край

І в мене був свій рідний край,
Цвіли там квіти у діброві,
Шумів таємну пісню гай,
Збіжжя стелилися чудові
На паску і на коровай...
І в мене був свій рідний край,

А нині так земля порита,
Біля рова стрілецький рів;
Квітки столочили копита,

Ліс поторощений зчорнів,
Пшениця, ніби градом збита —
Щаслив, хто бачив й не здурів!

І в мене був свій рідний край,
Хати в садочках потапали,
Коли настав чудовий май,
І соловейки заспівали
Здавалось — не земля, а рай,
І в мене був свій рідний край.

А нині з сіл сліду немає, —
Де хочеш вітре там гуляй.
З могили череп визирає,
Хрести стоять, як чорний гай,
Між ними смуток походжає,
І сльози ллються, як Дунай.

О краю мій! Свята руїно,
Новітня Троє в попелах!
Перед тобою гну коліно
І кличу: Боже в небесах,
За кров, за муки, за руїну,
Верни, верни нам Україну!

Верни нам нашу прежню волю,
І добре ім'я нам верни,
Людською кривдою важкою
Землі святої не скверни,
Досить вже кривди, муки й болю —
Верни нам вітчину, верни!

Пояснення: вірш „З колядою” стосується села Жукова, де батько поета був парохом. „Напис на стрілецьких гробах” — після бою УСС-ів на „Лисоні” під Бережанами. „Журавлі” — до слів поета, написав музику його брат кол. старшина УСС, Лев Лепкий, і ця стрілецька пісня стала дуже популярною всюди, де живуть українці. „Перед бурею” — цей вірш написаний напередодні першої світової війни, був пророчим голосом поета. „І в мене був свій рідний край” — вияв туги за втратою самостійності України.

Всі вірші взято із збірки поета „Писання”, т. I. Київ-Ляйпціг, 1922 р. (Редакція.)

Богдан Лепкий

ШЕВЧЕНКОВЕ СВЯТО В ГІМНАЗІЇ (З архіву проф. Богдана Лепкого) 1).

Коли в Бережанах відбулися перші прилюдні Шевченкові святкування, того сьогодні сказати не можемо. Але пригадую собі, що ходив я до народної школи, як у Бережанах збудували новий суд з просторою залю для судових розправ. Зала була вже готова, але цілого будинку ще не викінчили й окружного суду не відчиняли. Бережанські українці скористали з того й дістали дозвіл улаштувати в цій залі концерт. Концерт мав великий успіх, приїхало багато з околиці і місцевих земляків, мабуть, не бракувало нікого. З програми найбільше вбився мені в пам'ятку сольоспів священика о. Рибачака, феноменального баса. До нині пам'ятаю, як він співав Шуберта „Ерлькеніг” і „Іх комме фон Гебірге гер”.

Але, чи був це вечір в честь Шевченка, цього я не згадав. Так само не знаю, чи хор о. Вітошинського, пароха села Денисова, приїздив до Бережан на Шевченкове свято, чи з окремими своїми концертами.

З цього часу минуло півстоліття, було коли забути. Зате добре пригадую собі, як ми по станціях влаштовували тайні сходини з приводу Шевченкових роковин. Зачинені двері, заслонені вікна, на брамі один із товаришів на варті, а в невеликій кімнатці кількох нас хлопців із нижчої гімназії і з тієї самої кляси, в святковому настрої. Один говорить про життя Шевченка, другий про його твори, двох - трьох деклямує. Обов'язково „Кавказ” та „До Основ'яненка”. „Заповіту” не співаємо, лиш унісонно виголошуємо його, як молитву. В промовах більше доброї волі, ніж мудрого змісту, бо що ми тоді в третій або в четвертій клясі могли знати про Шевченка? Пересівали крізь решето те, що було у вступі до Шевченкових поезій (видання Сушкевича) та в Ляйпцігському „Кобзареві”. Деклямації, виголошені майже шепотом, також не могли нікого захопити, ані розпалити. А все ж таки ота хлоп'яча, ніби конспіраційна, вечірка, зворушувала нас і настроювала на вищу ноту. Ніхто не смів про це знати, учасники почувалися зв'язані тайною, над ними вітав дух поета. Як виглядали такі сходини наших старших товаришів, із 6-ої та 7-ої кляси, не знаю, бо вони про це нам не говорили, а коли ми дійшли до 6-ої кляси, то вже не потребували влаштовувати тайних сходин, бо мали дозвіл прилюдно святкувати Шевченкові роковини в нашій гімназії. Не було це таке легке діло, як хтось міг би думати. Доброго нашого директора Матеуша Куровського вже не було, а його наслідник не радо дивився на таку новість, як концерт у честь Шевченка в його гімназії.

Делегації, що пішла просити дозволу, директор сказав, що дозволити не може та що треба внести подання до Шкільної Ради у Львові. Може думав, що на тому наш задум і скінчиться. Але ми не зрадилися, написали подання, підписав комітет і в кілька тижнів пізніше дістали

дозвіл. Радість була велика.

Вже не пригадую собі, чи в першому, чи щойно в другому концерті брав я, як у нас казали, дуже живу участь. Ходив на наради, співав у хорі, нарисував портрет Шевченка і деклямував: „Думи мої, думи мої, лихо мені з вами”.

Портрет вимагас окремого пояснення. Наші товариші, поляки, мали гарне погруддя Адама Міцкевича. Воно стояло в канцелярії директора. На концерт найбільшого польського поета уставляли його на естраді в лівому розі залі, між лаврами, пальмами та дубовими гілками.

Такого Шевченкового погруддя в нас не було. Був гіпсовий відлив, але маленький, з великими вусами та високою шапкою. І взагалі ніякого більшого портрету Шевченка в Бережанах не можна було дістати. Що тут робити ?

І тоді взяв я світлину з погруддя нашого поета, що його вирізьбив був Баронч, побільшив її до розмірів нормальної людини, дав чорне тло, а коли ми цей рисунок усталили глибоко між пальмами й квітами виїшла ілюзія справжньої різьби.

До самої програми комітет поставився дуже поважно. Написав аж до Лисенка і цей прислав свою кантату „Б'ють пороги” з фортепіяновим витягом. Хто цей фортепіяновий витяг розробив для нашої студентської оркестри, не тямлю. Зі Львова прислали нам „Завічання” Вербицького. І до нього хтось опрацював супровід на оркестру. Оба ці, сьогодні загально відомі твори, мали перший раз залунати в Бережанах. Комітет хотів, щоб ці новини нашої музики випали якнайкраще. Скільки відбулося проб, скільки розмов і суперечок, як поодинокі місця слід виводити й кому яке сольо доручити, про це й згадувати годі. Оркестра вправляла й підготовлялася окремо. Врешті й хор, і оркестра були готові. Тільки звести їх до купи. Звести, але як? Це ж не фахові музики, лише дилетанти. А композиції, особливо „Б'ють пороги”, були таки дуже трудні. Та все ж таки, дякуючи знанню та завзяттю диригента й пильності та послухові співаків, якое воно „пішло”. З іншими піснями та деклямаціями справа була куди легша.

Врешті вибрано день концерту, вже по роковинах Шевченка, коло Великодніх Свят. У навечір'я концерту вбирали залю. Одна кляса їхала до лісу за сосниною на вінки, а друга ходила по місті за диванами і килимами, що ними оббивали стіни і стелю над естрадою. Ще поза північ світилося в гімназії і на цілий ринок лунав стукіт молотків, що ними прибивали килими. Найбільшого дивана, того з директорської канцелярії – ніяк не жалували. Він був найважчий і в нього вбивали найгрубші цвяхи. З іншими обходились відповідно до хати, з якої їх випозичено. „Уважно, уважно!, бо це килим від Славці” – кликав один. Хтось відповідав: „Дивись, як дбас! Гадасш, Славця дістане його в посагу?” Хлопці хоч втомлені, не тратили гумору. На те вони й хлопці, молодости нічим не заступити. Врешті зелений довгий вуж із смеречини поповз попід стелю, вінки повисли на пустих стінах, килими прибиті, портрет поета стоїть під пальмами і вдас різьблене з мармуру погруд-

дя. „Гарно!“ – хвалять комітетові.

„А тепер відчиніть вікна і заметіть підлогу“! – кликав той, хто всім порядкував. Хлопці з мітлами кидаються до роботи. Порох, що дихати важко. „Та що ви, робите? Спершу треба покропити дошки, не знаєте?“ Ледве добилися до води в сінях у терціяна і позамітали залю.

„Та - ак“! – хвалить голова комітету. – „Можете йти спати, тільки не робіть криків по вулицях, бо ви вбирали залю на концерт Шевченка, розумієте мене?“

„Розуміємо“ – відповідають і біжать у свояси.

У фотелях і кріслах сидять директор, професори й запрошені гості з міста. Молодь заповнює залю. Стоять густо - густо, що, казав би ти, й голки нема де пхнути. Навіть на шафи повилазили деякі і на вікна. А в залі тільки одні двері. Коли б так вогонь – Боже Ти наш, то що тоді? Концерт проходить гарно. таких аплявзів, такого грімкого „Слава“ ви не почувсте на ніякому концерті.

Де я не промовляв і не деклямував на Шевченкових святах, і в Кракові, і у Львові, і у Відні, та в Берліні, і в Гусятині та в Борщеві, але ніде й ніколи не був я так захоплений і зворушений до глибини душі, як тоді, коли в Бережанах на гімназійному концерті в честь Шевченка виголошував його „Думи мої“. І ніколи цей безсмертний твір не здався мені таким гарним, як тоді.

-
- 1) „З нотатника шпаргляр — „Америка“ від 7 березня 1964 р., ч.47., Філадельфія, Па. подас: у 1883 р. в Бережанах відбувся перший гімназійний публічний концерт у честь Т. Шевченка. Щорічно влаштовувати такі концерти тоді ще не було звичаю.
-

Вистави українського театру в Бережанах (Вийнятки із спогадів)

Скільки літ тому? Мій Боже, невже ж нам не байдуже, скільки? Їх не зменшиш і не завернеш з дороги. Пішли й пропали навіки. Тільки спомини лишили за собою... І чим давніші, тим ясніше виринають перед тобою... Бачиш людей, зустрічаєшся з ними і чуєш їх голоси так близько для твого уха. На злість невблаганому часові, — тямиш кожну хвилину.

— * * —

Для нас, учнів Бережанської гімназії перед півсотнею літ, не було радіснішої вістки над ту, що приїде наш театр. Приносив її звичайно Мотьо, високий, з довгою бородою жид, що збирав по домах реквізити на театральні вистави, а на павзах розносив по залі найсмачніші в світі грушки сірі, невеличкі „кайзерки“, що розпливалися в устах.

Мотьо ходив у довгому шлюсроку космополітичної краски й фасону, граціозно гладив бороду рукою і загалом поводився так інтелігентно, що ані реквізиту йому ніхто не міг відмовити, ані купна грушки по

три крейцарі за штуку. Як прийшов зі списком, що нині на „Ярополка” треба, або на „Настасю”, то половину меблів разом із диванами й образами вивіз із хати, і ніхто нічого не казав. Деякі з цих меблів, як ось, напр., клячник з дідової спальні, або два фотелі, канапа з сальону, в стилі Люї-Філіп, тижнями цілими не верталися на свої місця, бо їх треба було також на виставі „Гальшки”, як і „Федори”.

Отож, цей Мотьо дістав перший вістку, що приїжджає наш театр, і біг з нею до „семаків” (учні вищої гімназії) на станції Гжеся Стефановича й пані Зарицької, а від них довідувалися вже й ми, „штуба” (учні нижчої гімназії). Не минуло й кілька годин, як цілі Бережани, від Хаток аж до Посухова, знали, що театр приїжджає. Мотьо наймав мешкання для дирекції і таких акторів, як Плошевський або Стефурак – інших забирали знайомі до себе, а молодші, початкуючі артисти, притулювалися у студентів по станціях.

На замку випрятували „залю”, довгу, невисоку гаргару, щось посереднього між кінською стайнею і магазином на сіно. „Заля” була на поверсі, в лівому крилі замку, там, де бровар. Ішлося до неї попри вежу з цвяхованими, вічно замкнутими дверми, де колись за давніх часів перебували, згідно зі словами Ю. Словацького, монахи („в мурах законниці”). За вежею скрут, декілька перегнаних сходів і довжелезна галерія, що стогнала, скрипіла і рипіла голосами кількасотлітньої мнущини. Не знаю, чи знайшлося б нині багато смільчаків, щоб зважилися йти до такого театру, тим більше, що мав він тільки один вхід і вихід і, не дай Боже вогню, мало хто втік би був з душею. Але любов сценічного мистецтва перемагала навіть суворість світської влади й на виставах бувало повно народу, а студенти на стоячих місцях, по 25 крейцарів від штуки, тиснулися як оселедці в бочці.

Священики зі своїми родинами не раз дві - три милі їхали до театру, а по виставі пізно вночі верталися до дому. Не жалували ні часу, ні труду, бо театр це була для них духовна насолода. І не можна сказати, що дешево за неї платили. Першорядне крісло коштувало гульдена, а гульден, чи там ринський, це вже були гроші, коли зважити, що п'ять гульденів коштували черевики із найкращої шкіри. Тільки учні і військо, нижче фельдфебеля, користувались дешевим вступом за 25 срібних крейцарів.

Алеж бо й було за що платити ринського за крісло, а 25 крейцарів за стояче місце та в додатку ще й наражувати своє здоров'я й життя! Театр наш мав знаменитих акторів, а Гриневецький був виїмковим режисером і мабуть, теж вимагаючим і прикрим.

— * * * —

Року тисяча вісімсот вісімдесятого й котрогось (мій приятель Фуньо, скаже котрого) 1)., приїхав до Бережан театр „Бесіди”, під дирекцією Біберовича і Гриневецького. Я ходив на вистави з дідом і тітками. О четвертій годині прибігав я зі школи. Кава, рогальок від Мерля, лекція на завтра. Скоро, скоро, бо перед тобою ще вечеря і пів до восьмої

— театр !

Боже мій, чи є слова, щоб передати це вижидання, тремтіння, хвилювання? Вже сама занавіса, яснозеленої краски, з маскою, гарфою і смолоскипом посередині, настроювала чоловіка небуденно: була це перегородка між реальним світом і крайною казкою, між поезією і прозою. Там, за тим заляпанним фарбою простиралом, готовилося щось несамо-виглядне, нелюдське, святе... Якись тасмнічі шепоти, біготня, стукотня мбл-лотками. Це не лаштунки готують, лиш Мельпомена сходить зі своїх висот на мрячну долину Золотої Липи. Вітас її театральна оркестра, скріплена місцевими чехами - музикантами: Квехом, Клімою, Стейстале-м та Цізаром. Цей останній грас на контрабасі і є любимцем нашої гімназії. Оркестру оплескують, чути пискливі голоси: „Браво, Цізар!“ Нараз — дзвінок і занавіса підноситься вгору; видно ноги артистів і артисток, а і решта тіла з головою включно. Починається містерія: бай-дуже, чи їй на ім'я „Верховинці“, „Гнат Приблуда“, „Довбуш“, чи „Назар Стодоля“. Завмирає віддих, горять очі, землі під ногами не чуєш... Театр !

— * * * —

... Дуже добре тямлю, як о дванадцятій в полудне ми вийшли з гімназії і на мурах побачили афіші, що заповідали історичну драму. 2). А на довгих паперових, окремих стрічках було видруковано, що костюми і декорації на цю драму коштували 5.000 гульденів! Це на Бережанський рахунок неправдоподібна сума. Але ніхто з нас не сумнівався, бо кому ж вірити, як не директорові театру ?

Хоч як голодні, не спішилися ми до своїх станцій — по два-три рази прочитували заголовки, дійові особи, прізвища артистів і артисток, увесь афіш згори до долини. І на другий день лавою пішли до театру, — українці, бо поляки ходили переважно на народні п'єси зі співами і танцями, жиди також. Хто пішов, не пожалував. Полуботка грав Біберович, царя Петра — Плошевський. Зелений, червоним сукном підшитий, каптан, лосеві панталюни, високі поза коліна чоботи, тригранний капелюх. А яка маска! Які страшні очі!

— ** —

В понеділок, у середу і п'ятницю театр не грав. Маєш час роздумувати над тим, що бачив і що чув зі сцени. Бідніші студенти бігають за грішми, продають книжки та старі черевики. Легко сказати... Білет для „панів студентів і для військових до фельдфебеля“ — коштує цілих 25 срібних крейцарів австрійської валюти! Але звідки їх взяти?

Дирекція і артисти відбувають у цих днях проби та складають „візити“, Однієї середи мав я нагоду побачити П. Біберовича та Гриневецького без маски, зблизька, у свого діда, що був парохом і деканом бережанським.

Гриневецького я не любив, бо він грав (знаменито) чорні характери і звук „р“ виговорював трохи не чисто, але на директора Біберо-

Видав я пізніше Елеонору Дузе, Сару Бернард, Моджеєвську, Кайнца і Мойсого, але навіть вони не затерли і не виперли з моєї пам'яті цих вражень, які дав мені колись наш театр... Неправдоподібно, але все ж таки правдиве!

... Усіх їх бачу мов живих, чую їх голос і згадую їх гру. Але роки, місяці і дні забулися.

... Худий і блідий, з великою головою гімназист, у коротких по коліна штанях, не раз соромливо струщував рукою сльозу з очей і не одну ніч зітхав, згадуючи, як „Настасю”, доньку боярина Чагорова палили на кострі. Нині він сміло може признатися до того.

Між нинішнім днем, а тодішніми часами — повисла велика занавіса, на якій написано: „П'ятдесят літ”. Нема кому піднести її вгору. . . 3).

- 1) Степан Чарнецький, критик та історик українського театру в Галичині.
- 2) Це була історична драма „Полуботок” — Осипа Барвінського.
- 3) Ці уривки із спогадів покійного професора Богдана Лепкого взято із статті, написаної з нагоди 25-літнього ювілею сценічної праці Іванни Віберович, в 1901 році („О, Мельпомено!”), а також із автобіографії Богдана Лепкого, „Казка мого життя”, написаної в Кракові в 1940 — 41 рр. Іванна Біберовичева (1861 — 1937) — одна з найвидатніших артисток українського театру: виступала на сцені під іменем — Ляновська. Іван Віберович (1854 — 1920) — видатний галицький актор: у 1881 — 1893 рр. був директором театру „Руська Бесіда”.

Три брати, зліва проф. Микола, проф. Богдан і ред. Лев Лепкі. Рік — 1934.

ВІДВІДИНИ В ЖУКОВІ 1).

„По смерті жуківського пароха, о. Йосифа Лужницького, батько мій перенісся з Поручина до Жукова. Жуків належав до кращих парохій в деканаті. Мав більше чим сто моргів поля і поверх тисячі душ населення. Село не мало двора і люди були заможні. Поміж ними траплялися і шляхетські роди: Білецьких, Недільських, Рутковських. Назагал Жуківці ніяк не нагадували колишніх панських підданих, панщизняників. Одягалися гарно, поводитись чемно, але перед будь-яким посіпаком з міста не скидали шапок та не гнулися в чотири погібелі. Жуківський господар не гнав до Бережан ні телят ні пацят, щоб там над ними знущалися згінники і торгівці. Вони мусіли йти до Жукова, як хотіли щось купити. Тому й не любили жуківців та прозивали їх „гордими холерами”.

У Жукові була гарна трибанна церква, мабуть з кінця сімнадцятого століття. Крім тієї матірної церкви, була ще й дочерна в Гиновичах, і третє село, що належало до жуківської парохії — Шумляни. У всіх трьох селах були школи. За мого батька засновано там читальні, „Січі” та інші організації. Корчма з року на рік глухла. мало хто до неї заглядав. Але і громадський шпихлір через дорогу від корчми, також пустокою стояв. Люди перестали боятися голоду і неврожаю.

Не знаю, чи було де в краю так гарно положене приходство, як в Жукові. Малощо не цілий горб, пониже церкви, належав до нього. Росли там два сади, овочево-шкільні і берестовий лісок, що від хати збігав у долину. Долиною перепливали Золота Липа. Перед хатою шуміли високі смереки, в городі пахли квіти. Від хати до величезної груші, при вході до ліску, бігла алея, обсаджена винничками й ірисами. Грушка виросла така розкішна й кріслата, що в її тіні могло сховатися перед промінням літнього сонця ціле численне товариство. Друга алея вела до меншої, але досить великої груші, що стояла при вході до вишневого саду.

Батько дуже любив дерева, квіти й городовину. У шкілці мав тисячі щеп. Роздавав їх селянам і казав, що найкраща асекурація садів перед шкідниками, як селянин виплекає у себе деревину, то і в пан-отцевім саді не зробить шкоди, ані другим не дасть зробити. І дійсно так було. Я собі не пригадую, щоб у нас застукали якогось шкідника в саді, хоч які смачні овочі дозрівали в ньому і хоч від ріки стояв він отвором, бо паркан коштував би забагато. Та ще постарався батько, щоб громада недалеко від нас заложила громадський сад. Батько дав зі своєї шкілки що кращі щепи і сад, окопаний глибоким ровом, щоб не залазила туди худоба, ріс — можна сказати, на славу. Тут відбувалися практичні лекції садівництва. Ані парубок не стяв би собі гілочки на бичевно, ані дядько на палицю, щоб відганятися від собак, на-

віль сільські хлопці-пастушки, що залюбки спинаються по всіх деревах, не залазили туди. Хай спробував би котрий! Дали б йому научку.

Там тоді серед дерев, серед винограду й морель, серед пахучого квіття стояла довга, невисока хата під гонтами, з ринвами, з ганком на двох стовпах, обвитим диким виноградом. У хаті шість кімнат, великих, заля простора з двома печами й трьома вікнами. Крізь два з них видно село, а крізь третє — муровану дорогу з Бережан до Золочева. При тих вікнах тільки сиди й малюй такі прегарні краєвиди. Скільки разів у цій залі, як я був студентом, молодь наша бавилася в старомодного „пташка”, співала й танцювала до білого ранку. Скільки сірих вечорів провели ми тут на щирих розмовах, скільки літніх ночей пересиділи, бо місяць так розмріяв душу, що ніяк не годен заснути. Зачепиться бувало за смереку й зазирає у вікна такий круглолиций і всміхнений, казав би ти, вдоволений і тими смереками високими, і квітами пахучими й людьми.

У цій залі давав деколи жуківський кружок свої театральні вистави. Виносили тоді меблі, знімали образи, забували про лякеровану підлогу, стукали, гупали, будували сцену. Але що ж воно трохи того неспокою супроти вистави аматорського кружка в Жукові! Поважний господар Недільський, дякував бувало, батькові й мамі за відступлення залі й казав, що як дасть Бог, то село побудує собі читальню і буде мати свій власний театр. Батько показував на корчму. „Покищо можна би її переробити на читальню”. Так воно і сталося пізніше. Корчмар не мав що в Жукові робити, забрався, а з корчми зробила громада Народний Дім. З гордістю мушу згадати, що вулицю від колишньої корчми на приходство охрищено моїм іменем, а мене іменовано почесним громадянином Жукова. Це мій найвищий і для мене найдорожчий титул. Дістав я його, мабуть, більше за заслуги мого батька, ніж за свої. Та коли я вже відбіг від теми, то хай буде мені вільно згадати про дві події, вже з тих пізніших літ мого життя.

Раз їхав я з Поручина до Бережан. Як же їхати через Жуків і не бути на гробі Батька? Але ж бо знову, бути в Жукові і не вступити до пароха, не бачитися з тамошніми людьми також ніяково. А на це я рішуче не мав часу, бо спішився до залізниці. Тому казав повернути на бічну дорогу, що вела поза село на цвинтар. Приходжу, а там батькова могила обсаджена квітами, доріжки вистругані і позамітані, хоч це була пізня осінь, а не зелені свята. Село — як ближча родина опікувалося могилою свого колишнього пароха.

А раз попросили мене з родиною на батькові поминки до Жукова. Приїжджаємо, а там не поминки, а якесь велике народне свято, на залізничім двірці в Гиновичах делегації, промови, відділ молоді в одностроях. Щонайкращий віз і коні з села везуть нас на нове приходство, бо старе зруйноване війною. Коло читальні привітальна брама, вийт виголошує промову, процесія з хоругвами і образами провадить нас до церковної брами, де знову промовляє парох, колишній Січковий Стрілець. У церкві Служба Божа, служить її мій колишній учень, о. Євсе-

вій Бачинський. По Службі Божій похід на цвинтар, на Батькову могилу, а з цвинтаря поворот під церкву, де збудовано трибуну, з якої промовляли делегати від різних громад Бережанщини. А тим часом у саді розставлено столи і подано обід, до якого засіло ціле село і запрошені гості з інших громад — сотки осіб. Нас, родину та делегації, гостив парох, о. Пясецький.

Один тільки зайвий додаток. В садах під деревами сиділи непрошені гості, ті в гранатових одностроях і з крісами в руках. 2). Прискочив їх шеф самоходом. Грізний, як буревійна хмара. Пригадалися слова зі „Слова о полку Ігоревім”: бути грому великому! Та якось воно і на громах скінчилося. До зудару не прийшло. А було дуже й дуже недалеко. З цієї пори я ані Жукова, ні жуківців з їх гостинним парохом не бачив. Поїхав на захід, вони залишилися на сході.

Надійшли хмари, загуркотіли громи, полились криваві дощі. Боюся, що вони й Жукова не минули. На сам здогад дрижу, думка стає, перо з рук летить!...

- 1). Цей спогад, написаний напередодні смерті автора, 1941 р., був надрукований в „Америці”, ч. 53 з 20-го березня 1965 р. див. „З нотатника шпаргляра: З архіву Богдаґа Лепкого”.
- 2). Польські поліціанти, які тоді були під доглядом „самого” старости, що приїхав з Бережан. (Примітка Редакції „Америки”).

Старенька, дерев'яна церква в селі Шумлянях, засніжена взимку.

Гостина проф. Богдана Лепкого з родиною в селі Жукові, де батько поета о. Сильвестер був довголітнім парохом. Там провів поет молоді літа. Стоять зліва: о. Іван Заверуха, проф. Богдан Лепкий, нижче сидить о. Ліщинський з Борислава. Зліва сидить дружина професора, нижче син і обидві доньки. Рік — 1938.

„Луг” в селі Жукові під проводом Григора Недільського.

Людиною, що палким словом розпалила національну свідомість, що підняла високо прапор праці для свого рідного народу України, що випалила на чолах ренегатів страшне тавро „грязь москви”, що не жахалася кинути землякам в очі докору, як власні діти Батьківщину розпинають, – був Тарас Шевченко. Він великий поет, а в ряді чоловік-колюбців належить йому одно з перших місць...Талантом він вищий за всіх тих, що ними величаємося. Але те, що робить його недосяжним, що ставить його на висоті безсмертя – це сила, яку він має – мертве оживляти. Сила, якою оживив душу свого народу ! Щойно Тарас Шевченко, дитина простолюддя, видобув з душі народу закриту правду, став нам національним учителем, дав нам пізнати себе самих. В ньому ми національно відродились і прийшли до самосвідомости ! Він наче Мойсей, випроваджує свій нарід з неволі духа і приниження на шлях поступу і свободи. Він спричинив те, що український нарід воскрес і нема вже сили, щоб його можна було знищити, або спинити його поступ до свободи і нового розвитку...

Сьогоднішнє свято не мало б повного завершення, коли б я не дав тобі, дорога молоде, декілька вказівок: які ми маємо обов'язки супроти нашої дорогої батьківщини України і як ми маємо їх сповняти. На першому місці ставлю: любов до рідної землі. Наша земля нам рідна; ми зємо її батьківщиною, бо вона криє у своєму нутрі кістки і порох наших батьків, тих що нас зродили. Вона обкипала кров'ю наших предків, що її боронили перед ворогами; вона зрошена їх потом із часів, коли корчували її з пралісів, сипали греблі, очищували і управляли рілля, щоб зробити її плідною годувальницею прийдешніх поколінь. З любов'ю до рідної землі повинна лучитися праця і посвята для неї.

Працею і ошадністю ми мусимо привернути те, що наші предки мусіли втратити. Вернути туди і до того, де ми колись були. Ми відчули як прикрість і сором, як міська рада в Бережанах визначила нам до найменовання іменем Тараса Шевченка найпоганішу, грязьку і темну вулицю. Ми жалувались на це і обурювались. А я думаю, що воно добре сталося, бо пізнання правди не є соромом і нікому не шкодить. А гірка правда і дійсність є така, що ми в середмісті не маємо ні одної вулиці, що її ми могли б назвати своєю. На ринку маємо тільки одну, однісеньку твердиню – церкву. За те наші сили порозкидані по далеких передмістях, а тільки передні сторожі стоять на Адамівці, яку міська рада назвала вулицею Шевченка. Це прикрий факт. Це заклик для нас до походу на підбій міста. Але не з рушницею в руках, не на те, щоб трупами значити шлях нашої перемоги, скоріш на те, щоб густими каплями поту зливати ступінь за ступнем здобувану позицію, каплями поту, який повинен спливати з нашого тіла, виснаженого працею нашого ума і наших рук. Кров, неначе окріп, доки замкнена в жилах, вона жива, творча сила. Коли її випустимо із суден, вона вбиває організм, з якого виплила. Та вона парить теж і нищить того, хто її випускає. Де вона ллється, там не може рости ніяка пожиточна, на корм

Ювілейний Комітет для вшанування 60-річчя проф. Богдана Лепкого в Бережанах в 1932 р. Сидять зліва: дир. Петро Будз, проф. Олена Бережницька, о. проф. Василь Дубицький, проф. д-р Володимир Безушко, проф. Лев Крипякевич. Стоять зліва: дир. Антін Крамарчук, дир. Микола Божиковський, студ. унів. Ю. Майданюк.

Хліборобський вишкіл молоді в Бережанах за часів нім. окупації.

придатна рослина, хіба тільки колючий хабуз і будяк, або терпкий терен здичиння і жадоба помсти може вдержатися !

Кров – це найвище добро на землі ! Її вільно нам пролляти лише за ще вищі добра, ніж добра земні, а такими є: Бог і Його Церква, власне життя і святість, і такі ж самі добра народу . . . ”

**Промова виголошена на ювілеї Богдана Лепкого, в його 60-річчя
в Бережанах 20-го грудня 1932 року**

„Є народній переказ, що папороть цвіте тільки раз у рік і то о 12 годині ночі перед Іваном Купалом; а хто цвіт її знайде, знайде щастя у житті. Так само буває на обрії нашого буденного життя. Тільки рідко коли народжуються ясні, радісні хвилини, що пізніше мов ті папоротеві квіти прикрашують і вщасливають нам наше життя.

До таких рідких, ясних хвилин у моєму житті я зачисляю сьогоднішню, що її тепер переживаю. Вона для мене подвійно радісна: раз тому, бо почувуюсь щасливим, що відпоручники всіх Бережанських установ віддали мені незаслужену найвищу почесність тим, що доручили мені на цьому вечорі вітати свого найбільшого земляка і одного з найкращих синів України. По-друге, що ця хвилина неначе в трансі ожила наново мою молодість. Мені здається, що я знов, як колись перед сорока роками, знайшовся у Відні, в кімнаті любого нам товариша Богдана, в маленькому гуртку щиросердечних приятелів. Що подібно як колись, я захоплений чаром його чулої і благородної душі, забув про буденне. В мене серце плаче, очі блищать, а душа підіймається у надземні простори... Родяться ідеали. Нема лиха, нема неволі, нема приземного бруду, а лише щира правда, любов добра і щастя !

Скільки варта людина, що має в собі таку чарівну силу, що з мертвого живе творить і довкола все чарує – і мертву природу і людей.? І квітку і метелика, і задуману голівку дитини, і сумні очі покинутої дівчини, і розширені зіниці захопленого юнака, усе, усе в чарі його душі живе. І хто тільки ввійде в коло зачарованого ним світа, сам тим чаром пройметься !

Спитаюся, чого така людина варта, якої хвали і слави ?!

Такими чарівними людьми є мистці, поети, великі письменники і красномовці. Вони є душею народу і його силою. Нема їх – народ мертвий, є вони – він живий і сильний, і немає такої сили, щоб можна було його знищити.

Хай буде народ, мов циган бездомний, мов жиди розсіяні по цілому світу, мов невільники знеможені у важкому ярмі, мов терен у причті, що гине на шляху, мов чайка небога при битій дорозі. Йому лиш одного треба, треба одиниці, такої сильної душі, щоб уміла чарувати, і народ не загине. Він не спідліє, він у сім'ї людства – пан і володар ! Він герой, він свобідний, хоч у підданстві; бо є воля в неволі і може бу-

ти рабство й поневолення навіть у власній державі. „Не скує душі живої, ні слова живого!” — ось у чому таємниця людського життя.

Індієць Ганді, замкнений у тюрмі, а найсильніша імперія світу лякала його, лякала сили його духа. Бо він цар над своїм народом, він зачарував його душу, і хоч умре, далі буде жити так довго, як довго існуватимуть індійці, бо його ідеал вічний і по всі часи розпалюватиме й оживлятиме їх душі.

І ми маємо також таких чародійних людей, а між ними кількох таких, що їх годувала, та завдяки своїй красі надхненням обділяла наша Бережанська Земля. Є між ними мистці пісні і слова. До перших належить: Остап Ніжанковський і Денис Січинський. До других на першому місці — Маркіян Пашкевич. А тоді Андрій Чайковський, Осип Маковей та незрівняний співець її краси — її улюбленець — найкращий та найвдячніший син — присутній між нами Богдан Лепкий.

Йому Бог дав таку чутливу душу і наділив його могутньою силою, як тільки де гляне, все в нього стає неначе живим, з ним розмовляє, а потім нас чарує. Рантух і чеpecь, що наші бабусі носили, і статуї, що до них наші прадіди молилися, і кресало, що пройшло потом їхніх рук, що ними вони огонь кресали, і сволок старої хатини, що в ній вони жили, і пройнята димом і пахощами кадила ікона сільської церкви, і дерево, що наші діди садили та під ним спочивали, і запах рути і м'яти, що ними дівчата квітчалися, і подув вітру з далеких левад, і різноманітний запах наших нив, і щебет наших пташок, усе, усе, в нього живе, з усім він розмовляє, усе охоплює його власну душу, усе збуджує любов до себе і створює в його душі той чар і ту силу, той храм божеського надхнення, яким він нас пориває, завдяки якому стає володарем широких мас, пророком і улюбленим сином свого народу. Він йому пророк, бо він вникає в його душу, бо він його любить таким, яким він є. Він знає його минуле й сучасне, і він не хоче його ані змінювати, ані переробляти. Він тільки зглиблює його душу, і добуває з неї цінності, що їх ніхто не знає і не розуміє, та ублагороднює її.

Він не те, що інші, які відрубують народові руки й ноги, споганяють його, видирають йому те, що йому вроджене і найдорожче: віру і національне обличчя, і раді б його на свій лад і на своє копито переробити. Тому вони нам чужі, вони нам і народові вороги! Зате цей з духа і тіла нам рідний, і тому йому ми нині віддаємо нашу пошану.

Є хвилини в житті людини, які ніколи не забувається, які лишають по собі таке сильне враження, що згодом звертаємось до них в смутку і розчаруванні, як спрагнений верблюд до джерела холодної води в оазі, і черпаємо з них підкріплення і силу до боротьби із лихом. Такою хвилиною є для нас сьогоднішня.

Очі всіх звернені нині на тебе, Богдане, бо в душах наших відчуваємо чар твого впливу. Тому до ніг твоїх сьогодні складаємо китицю наших почувань любови, вдячності і великої шани, за твою працю і за твою любов до народу”.

Д-Р АНДРІЙ ЧАЙКОВСЬКИЙ
(1856 р. – 1935 р.)

Почавши з 1886 р., д-р Андрій Чайковський жив у Бережанах, де відкрив адвокатську канцелярію. Належав до тих українських патріотів, яким Бережанщина завдячує своє національне відродження. Д-р Андрій Чайковський працював повних 30 років для досягнення накресленої мети; закладав читальні „Просвіти” на селах, організував відчити і реферати, приєднався палким серцем до організацій „Січів” і став як Кошовий на чолі тих відділів у повіті. Був співзасновником кредитової каси „Надія” в Бережанах, „Селянської Бурси” для убогих дітей, музично-співацького т-ва „Боян”. Тоді ж розгорнув свою письменницьку діяльність, видаючи чимало історичних повістей з часів Козацької Доби, на яких виховувались тисячі молоді, які незабаром на полі слави за свою Батьківщину, засвідчили про невмиручість ідей захищених в його творах. І в цьому непроминаюча вартість тих творів, якими збудив зацікавлення минулим, здобув серця і любов рідної української молоді. Бережанщина не забуде свого Кошового Січовика, що клав основи під тривку будову національної свідомости, гордості й чести.

ВІЗД БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО У КИЇВ
(Уривок з третього тому повісти д-ра А. Чайковського „Корнієнко”)

По київських церквах дзвонять дзвони, велике свято звіщають. Киїани знали, що Гетьман Богдан Хмельницький приїде у Київ. Не було людини, щоб не бажала побачити навіч великого Гетьмана. Такої врочистости не було тут від княжих часів. Бо Київ ніколи по тім не був свободний від наїздників, що ним споконвіку запаювали. А хоч вони тут не мали такої сміливости, не показували такої нахабности, як деінде, то всеж таки столиця України оставала під чужою владою.

По київських церквах гудять дзвони. Звіщають воскресення з мертвих на довгі літа завойованої України. Тепер нема тут ні пана, ні жида, ні ксьондза, нема зненавидженої народом унії, нема латинського духу. Благочестія торжествує радісний день воскресення волі.

По київських церквах гудять дзвони, а все, що жис й може ходити, прибирається святочно на привітання того, що довершив такого великого діла . . .

Були й перед тим славні гетьмани, та не доказали того, чого доконав Богдан Хмельницький. Вони або гинули у нерівній боротьбі, гинули на полі слави, або й в неволі на муках, або служили й вмирили на службі Польщі та для її справи. Були народні зриви, клалися потоком, мов скошена трава, лицарські голови за свободу рідного краю, та все надармо . . .

Не надармо ! З тої пролитої крові, виростали нові борці, нові месники за важку кривду. Не вдалося перший, та десятий раз, то повело-

ся одинадцятий . . .

І ось ті горді магнати, що під Кумейками гребли останки козацької волі, що закріпустили український народ, повтікали геть поза межі України . . .

По всіх церквах дзвонять дзвони... Київ дожидає ще одного знаку: коли заревуть гармати, тоді усе вийде назустріч великому Гетьманові — спасителеві.

Хто ж у таку днину не радів би?.. Та ось рознісся повсюди умовлений знак. Задрижало повітря від згуку сотні козацьких гармат. Його голос задзвонив по вікнах і понісся далеко по замерзлому Дніпрі-Славутиці...Ревуть гармати. То не ворог підступає під мури матері руських городів, то Богдан Хмельницький в'їжджає у її ворота. Повиходив народ із своїх домівок. Усі спішили на вулиці, кудюю мав їхати він.

А той „Він”, що тепер на устах усіх, то слава України, то той, що дебелою головою підніс увесь народ до боротьби із споконвічним ворогом-нахабником, розгромив його і прогнав далеко, а тепер вертається, щоб прийняти заслужену подяку від столиці України за виборену свободу.

— * * —

Народ хвилюється наче морські хвилі пливе з усіх сторін до Ярославих воріт. По вулицях походжають городські стражники, та за порядком зорять. То не ті панські гайдуки, що канчуком та палицею до товпи промовляли. То свої люде. Одно поважне слово вистане, щоб народ послухав і робив так як приказано. По обох боках вулиці стоять дві густі живі стіни. Середина свободна, чиста, мов віником промів. Ніхто поза цей живий кордон не важиться переступити, бо тамтуди переїде Гетьман. Усі вікна повідчиняні, мов весною, усюди повно голів з сяючими від радості лицами. Нарешті від Ярославих воріт доходить могутній гул, мережений грімкими окликами: Слава ! Слава ! Усі серця забилися живіше: ось-ось побачать Його. Тепер чути гетьманську музику бандуристів. За ними машерують сотні запорозьких піхотинців. Аж то хлопці ! Один в одного, мов вибрана пшениця. На них нові добрі кожухи та смушкові шапки з червоними шликами. На плечах мушкети.

Та ось і Він. На білому коні їде. На ньому червоний жупан, зверху багата кирея підшита соболевым кожухом, на голові шапка з чаплиним пером, в руках золотом кована та дорогим камінням прикрашена булава. Слава Гетьманові ! Слава Гетьманові України ! Слава батькові Хмельницькому !!! — кричить товпа. Над головою Гетьмана нахилені на довгих списах бунчуки. За Гетьманом ідуть Його полковники, — обозний Чорнота, Богун, Джеджалій, Головацький і багато інших старшин. І знову маршує військо. Із соток грудей гремить пісня:

Розлилися круті бережечки, гей-гей, по дорозі,
Пожурились славні козаченьки, гей-гей, у неволі,
Гей ви, хлопці, ви, добрі молодці, гей-гей, не журіться,

Посідлайте коні воронії, гей-гей садовіться,
Да поїдем у чистеє поле, гей-гей у Варшаву,
Да наберем червоної китайки, гей-гей, на славу,
Гей, щоб наша червона китайка, гей-гей не злиняла,
Да щоб наша козацькая слава, гей-гей не пропала.
Гей, щоб наша червона китайка, гей-гей, червоніла,
А щоб наша козацька слава, гей-гей, не змарніла !

ВИЗВОЛЕННЯ НЕВОЛЬНИКІВ

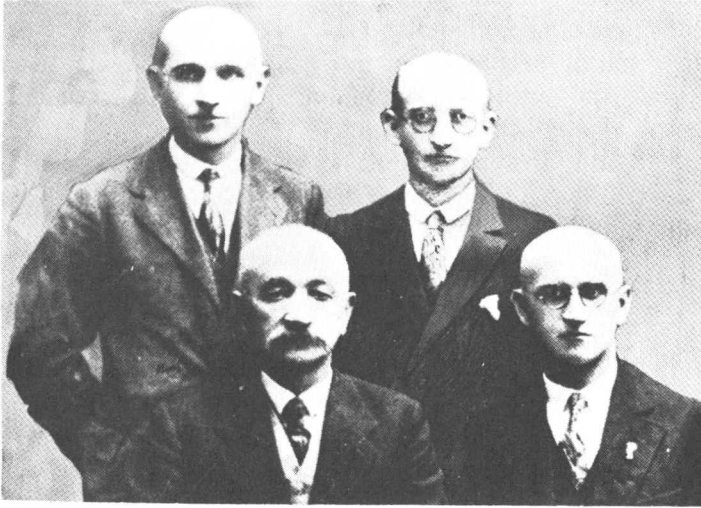
(Уривок із повісти д-ра А. Чайковського „На уходах”)

Надворі зовсім стемніло. На голубому небі замерехтіли золоті зірки. Вони виринали одна за одною, поки не засіяли цілого неба золотими світилками. Ціла природа замовкла. Те, що томилось удень, пішло спочивати, а його місце займали ті істоти, що вночі ширяють. Далеко від річки доходило веселе кумкання жаб, гукав пугач, у траві перекликались перепели, у степу заревів тур, завив вовк, загавкала хриплим голосом лисиця. Та всі ті голоси вмить замовкли, як наблизилась орда з криком та галасом. Почулись галайкання татар, плач та голосіння невольників, рев худоби та бляння овець. Татари їздили по степу і визначали місце, де кому ставати. Над балкою поставили вози, зараз слідом пригнали ясир. Далі стали татари, а ззаду виганяли волів у степ, щоб паслися. Татари розклали вогні і почали пекти баранину та конятину. Дід Гарасько що був одягнений по-татарськи, ходив поміж вози та поміж бранців, роздивляючись на усі сторони. потім зсунувся раптом з берега і підкрався до великої печери.

— Як тричі сова озоветься, то час буде виходити вам, — прошепотів дід Гарасько. Тарас сидів перед входом до печери і слухав. У нього дуже забилося серце від хвилювання, коли почув крик сови та вмить подався до печери.

— Хлопці ! Пора ! Виходьте, лиш тихо, без гамору! — Кожний виходив, ведучи коня за поводи. Тут уже ждав Гарасько. Він узяв Тараса за руку і повів попід беріг балки. Інші йшли за ним. Аж раптом Гарасько зупинив усіх. Тут можете виїжджати, — сказав. Тарас обернувся до Трохима: — Ти тут лишишся з двадцятьма! Як почувєте в таборі крик, виходьте на беріг і переріжте вартових татар коло возів. Лише зважайте, щоб бранців не порізати. Щоб ти знав, що я йду ззаду, там стоять воли, я їх налякаю та на табір нажену. — Всі посідали на коней і поїхали далеко в степ. Завернули вліво і їхали навпростець, поки не натрапили на волів. Тепер уходники наїхали на них, почали штурхати списами та підняли страшний крик. А воли й справді налякались і почали гнатись що сили на табір. Татари посхоплювались спросоння, не знаючи, що сталося. На них налетіло стадо наляканих волів, що, піддерши хвости, гнались мов скажені, розбиваючи все на дорозі. А за волами гнались на конях уходники та кололи татар списами. Настала

нечувана метушня. Татари втікали, разом з волами і кіньми, до річки і скакали в воду. А Трохим, як почув метушню і крики, вийшов на беріг, вдарив на вартових та різали одного за одним. Надворі почало світати, як Тарас добивав решту. Тарас став над берегом і перехрестився: Слава ж Тобі, Господи! Запрягайте коней до возів та й додому. Знеможених бранців посадили на вози, об'їхали балку і степом попрямували до села, серед веселого гамору та пісень...

Батько зі своїми синами: д-р Андрій і д-р Микола Чайковські, стоять зліва д-р Богдан і Андрій Чайковські.

Д-р Франц Коковський

Посол Тимотей Старух на травневім Українськiм Вiйськовiм З'їзді в Києві 1917-го року. 1).

„Пок. Тимотей Старух відомий був в Галичині з непохитности характеру та різкої не раз, але зі щирого серця пливучої, поведінки. Уперше вийшов Старух послом з Бережанщини в 1907 р., де кандидував навіть всупереч наказові Національного Комітету, тодішньої верхівки Націонал-Демократичної партії, що бачила в Старухові небезпечного противника для д-ра Костя Левицького, побоюючися, щоб пок. Старух своєю кандидатурою не провалив кандидатури д-ра Левицького.

Але побоювання верхівки Нац.-Демократичної партії показалися не стійні, бо при виборах вийшли послами д-р К. Левицький і пок. Т. Старух, а провалився д-р Дудикевич, проводир русофілів.

В 1915 р. російські війська, що відступали з Галичини, забрали з Бережан пок. Старуха, разом зі сином Миколою, як цивільно - полоненого, а рос. влада, нацькована д-ром Дудикевичем, інформатором гр. Бобринського, заслала його на Сибір. Там перебував він у містечку Ядрині аж до початку революції, а потім вернувся у Київ 18 травня 1917 року. У Києві відбувався саме тоді український військовий з'їзд, і на ньому явився теж Т. Старух.

Із записника Т. Старуха передаю читачам цікаві спостереження та промову на з'їзді пок. Старуха, як причинок до пізнання і характеристики тих часів, та насвітлення ролі, що її відіграв В. Винниченко на тому з'їзді”.

„Я був ще дуже хворий, ноги мені попухли так, що не міг ходити. У Києві примістили мене в українському комітеті, на Федорівському переулку, 11 число. А тут саме укр. військовий з'їзд, але нас не хотіли пустити, бо ми чужі, не військові, як же мені не піти та не натішитися!

Я пішов з сином Миколою на той з'їзд. Написав карточку до президії з'їзду, з проханням дозволити мені бути на тому з'їзді, а проф. Грушевський, що знав мене ще з Галичини, дозволив пустити нас на з'їзд.

Коли я увійшов на залю, адвокат Міхновський із Харкова привітав мене від з'їзду, та поставив внесення вибрати мене почесним членом президії. З'їзд прийняв внесення одноголосно. Подякувавши коротко, я почав прислухатися нарадам. Промовляли, як референти, С. Петлюра, Винниченко та інші. Тема промов була: мир без анексій і контрибуцій, а для України територіяльна автономія. Про самостійність України не згадав ніхто ні словом!

О 4 год. по пол. зарядили перерву до год. 6, потім мали відбуватися дальші наради. О 6 годині, по перерві, я прохав дозволити мені говорити. Я говорив таке:

Диктувати мир без анексій та контрибуцій може той, хто виграв війну. Росія війну програла, німці стоять недалеко Петрограду. Той,

хто програв, мусить узяти те, що йому дають. Що торкається автономії для України, що ви її домагаєтеся, то ми, галицькі українці, стоїмо на принципі самостійної України, незалежної укр. держави і від цього домагання ніколи не відступимо. Наддніпрянські українці мали б рацію домагатися територіяльної автономії, коли б не було європейської війни, коли б тільки в самій Росії видвигалися нові реформи, але тоді мусіли б домагатися більше як автономії, тоді мали б право домагатися привернення постанов Переяславського договору, а це більше як автономія.

Ви, наддніпрянські українці, тому вхопилися за цю автономію, бо не бачили, як вона в практиці виглядає. Я живу в Галичині, там ми маємо автономію, то я вам скажу, як вона виглядає.

Ви бачили пана, що йде на гулянку та веде з собою пса на ланцюжку? Оце той пес має таку „свободу”, його автономія така, як довгий панський ланцюжок. А більші нічого. Так буде в Україні з тою автономією при Росії. Усіми справами заграничними, валютовими, військовими, судовими, загально-освітніми буде кермувати Росія, а вам лишиться платити податки, давати салдатів, а в найліпшому випадку дозволять вам заспівати козачка та дірявий міст направити. Так, а може ще гірше виглядатиме ваша автономія, поки Україна буде прив'язана до Росії, як ця собака на ланцюжку.

У теперішню хвилину, коли рішається доля усіх народів, ми, українці, сорок-мільйоновий нарід, маємо право та обов'язок домагатися своєї держави. Як ми тепер цього не добудемо, тоді ми на все пропали! Європейська війна не так скоро буває, щоб ми скоро мали знову нагоду відбудувати свою батьківщину! Ми маємо до цього право й підставу, бо ми нарід старший від російського, маємо свою територію, свою історію й культуру! А те, що нам тепер світ признає, ми легкодушно відкидаємо, за що нас наші нащадки прокленуть! Коли б ми нині ухвалили автономію, тоді Вілсон скаже про нас: „Раб хоче бути рабом” !..

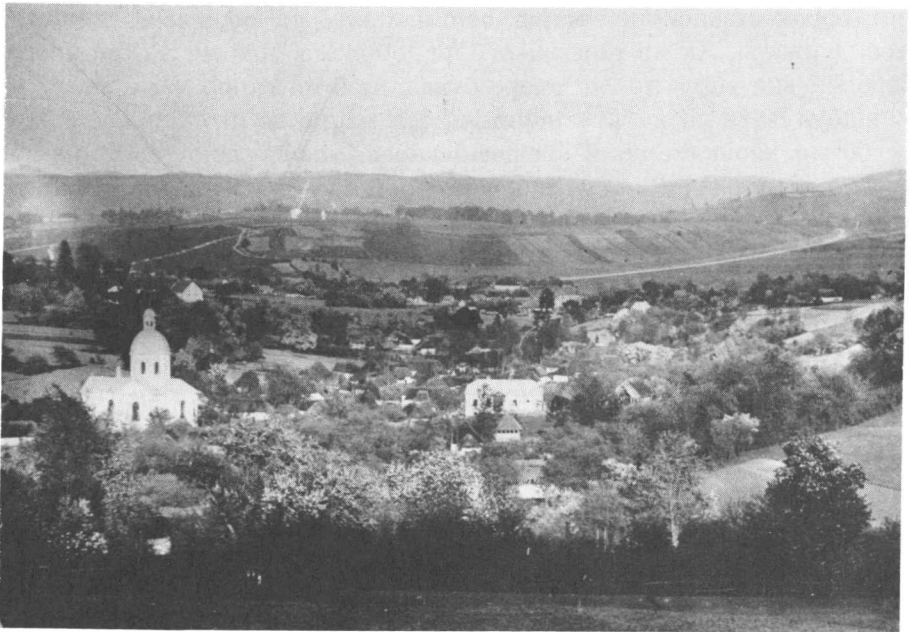
Уже перший конгрес, скликаний в квітні 1917 р. тут, у Києві, зробив велику помилку, ухвалюючи територіяльну автономію. Цей з'їзд не мав права виносити такої постанови! З'їзд повинен був покликати тимчасовий уряд для наддніпрянської України, поки збереться конференція делегатів усіх українців”.

Це була моя промова. По її скінченню учасники з'їзду зготовили мені гучну овацію, а член президії з'їзду, адвокат Міхновський почав мене на естраді цілувати. Понеслись оклики: Самостійна Україна!.. Самостійна Україна!” Вони були такі гомінкі, що президія перервала на хвилину засідання... .

Моєю промовою був крайньо обурений Володимир Винниченко. Він вибіг до другої кімнати, покликав там М. Грушевського, Міхновського та ще й мене та накинувся на мене, хто мені дозволив так говорити?! Я відповів Винниченкові, що я не потребую від нікого дозволу, бо я законний репрезентант українського народу, та запитав Винниченка,

хто дозволив йому так говорити, як він говорив, коли він репрезентант партії соціалістів? Винниченко закинув мені, що домагання автономії не означає, що ми не можемо післати делегатів на мирову конференцію, але я цьому заперечив, бо ж тоді буде репрезентувати нас Росія, а Міхновський підтримав мою думку !”

-
- 1) „Посол Т. Старух на травневім Українським Військовим З'їзді у Києві 1917 р.” Літопис Червоної Калини, 1937 р. ч. 5, стор. 16.

Загальний вид на село Лісники, біля самого міста Бережан. Зліва — церква, а там поля, ліси і дороги.

Инж. Осип Баран

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА — ОРГАНІЗАЦІЯ МОЛОДІ „Л у г и”

Перед першою світовою війною, майже уся сільська молодь в Бережанщині, була згуртована в руханково-пожежному товаристві „Січ”, а міська — в руханковому т-ві „Сокіл”. По світовій війні польська влада не дозволила відновити тих товариств, бо ж із них вийшли лави Українських Січових Стрільців, і геройські стрільці УГАрмії. Аж після кількالكітніх заходів д-ра Романа Дашкевича, адвоката у Львові (одного з діячів січового руху ще перед першою світовою війною), польська влада в 1925 р. погодилася на організування руханково-пожежних товариств під назвою „Луг”, рівночасно заказуючи організувати повітові чи крайові осередки, які кермували б розвитком низових клітин „Лугів”. Д-р Дашкевич зумів обійти цей заказ. Він заснував у Львові видавництво „Вісті з Лугу” і редакція, до якої зверталися низові „Луги” за інструкціями, стала фактично крайовою централею.

На Бережанщині створенням „Лугів” керував адв. Михайло Західний. Він заснував „Повітовий Комітет Лугів” без дозволу влади, бо це мовляв, не була повітова організація, а звичайний комітет для свят-імпрез. В дійсності воно виглядало дещо інакше. Головою комітету був д-р Михайло Західний, членами: редактор Петро Сагайдачний, Осип Замошак, студ. Осип Баран, студ. Іван Савчак, Микола С., і Микола Когут. Як колись протипожежними товариствами „Січ”, так тепер „Лугами” покорила вся Бережанщина. В повіті діяло 50 низових „Лугів”. Луговики мали приписаний однострій зеленої барви, шапку-петлюрівку і топірці. Референтом вишколу луговиків, який займався і підготовою до здвигу „Лугів”, на Бережанщині — був студ. Осип Баран. Він взяв собі для допомоги, як інструкторів, колишніх підстаршин австрійської і української армій, устійнив однозвучну команду та впоряд, а коли окремі товариства були вже трохи вишколені, організував районіві вправи „Лугів”. Вони відбувалися на сіножаттях у Раю, в Саранчуках, Кривім, Урмані, Поручині, Ценеві та по інших селах. Наша молодь таки дуже цікавилась „Лугами”, а до їхніх вправ, приглядалося усе село.

19 вересня 1927 р. відбувся здвиг усіх „Лугів” Бережанщини. Чудового соняшного дня, в ранніх годинах, крізь місто Бережани — маршували лавами луговики, а за ними і їхні односельчани. Місцем збірки, назначено площу т-ва „Надія” на Адамівці. Прибула деяка кількість луговиків на конях, у смушевих козацьких шапках. Осип Замошак, колишній австр. підстаршина, зформував кавалерійський відділ, який очолював похід луговиків на площу вправ, на сіножаттях Адамівки. Прибула духова оркестра з Рогатина, під проводом проф. Угриня-Безгрішного, колишнього старшини УССтрільців.

Командував на здвизі студ. Осип Баран. Зі Львова приїхали, — д-р Р. Дашкевич із своїми найближчими співпрацівниками, п. Мамчаківною та п. Козланюком. Після звіту голові, похід під звуки духової оркестри, подався на площу вправ. Примаршувало приблизно півтори тисячі луговиків, і багато народу.

Залунала святочна промова голови „Лугу” д-ра М. Західного, потім — привіти д-ра Р. Дашкевича та представників місцевих товариств. Після привітів, відбулась дефіляда і вправи луговиків. Надвечір, зформувався похід на гору Лисоню — поклонитись тіням наших героїв — УССтрільцям. Кіш Бережанських пластунів, під командою їхнього скавтмастера, привів до порядку високу могилу на Лисоні з високим залізним хрестом, — на вічну славу і пам'ять тим, що там упали.

Табір пластунів освітлювала велика святкова ватра. Парох села Потутори, о. Олександр Лонкевич, відслужив Панахиду на могилі. Свято закінчив д-р М. Західний подякою громадянству, гостям та усім учасникам. Промовляла також п. Блажкевичева, відома громадська діячка на Тернопільщині і командант пласту. Вже смеркалось, як колони луговиків та багато народу — відходили від дорогої кожному могилі . . .

Похід Луговиків крізь ринок у Бережанах на площу вправ.
Лугове свято в 1927 р.

СОЮЗ УКРАЇНСЬКИХ ПРИВАТНИХ КУПЦІВ Філія Бережани

По першій світовій війні у господарських відносинах села і всього повіту, настала велика зміна. Війна дуже знищила повіт. Багато сіл над річками Золотою Липою, Коропцем і Ценівкою — зникли з поверхні землі. Народ болюче відчував невдачу Визвольних Змагань. Переслідуванням з боку польської окупаційної влади не було міри. Про урядову допомогу у відбудові села, не було й мови. Багатьох колишніх державних урядовців з часів Австрії, польський уряд на працю не брав. Випускників гімназій не приймали до університетів...

Тож українці стали перед крайньою потребою, якомога унезалежити себе від окупаційного уряду. Це дало поштовх до організування власної торгівлі, власного промислу та самостійних, незалежних вар-статів праці. В повіті почали закладати споживчі кооперативні крамниці та молочарні. В Бережанах відбувались безкоштовні курси книговодства, товарознавства, калькуляції товарів, доповіді про те, як повинні працювати кооперативні крамарі і т.д. Мов гриби після дощу, росли в селах кооперативні крамниці. Але не вся молодь могла знайти працю в кооперативах. Тому більше підприємські одиниці, придивившись до кооперативно-купецького діла, почали закладати власні, приватні крамниці споживчих товарів. Правда, правління сільських кооператив, повітових централей та й дирекція „Центросоюзу” у Львові, розглядали приватників як конкурентів, майже шкідників кооперації, бо — „це нові українські жиди”! Тут і там по селах мали місце суперечки, тертя, але приватники врешті-решт таки втримались. Їх підтримували в першу чергу їхні родини, сусіди та деякі „недоволені” з кооперації. Жидівські крамарі, таки досить спішно ліквідували свої крамниці і зникли із сіл, а за їх прикладом пішли й приватники, залишаючи села та прямуючи до міст.

З появою приватників у місті — розпочалась ворожнеча між ними і жидівськими купцями. Але вона поволі втихала. Клич „свій до свого — робив своє”!

До того часу торгівля, була майже виключно ділянкою зайняття жидівських купців. Перед самою першою світовою війною, діяла вже в Бережанах споживча кооператива „Народний Дім” в домі Юзичинського, був „сніданковий покій” Гервого і єдиний не-жидівський ресторан Миколи Затварницького (популярно — Миколайка). До початку другої світ війни в Бережанах було декілька польських крамниць, а саме: конфекція К. Добровольської, торгівля кухонним посудом та порцеляною К. Рубінека, торгівля мішаними товарами Регнера, крамниця з алкогольовими напоями Щепанського і дві цукерні — Заплатинсько-

го та Гакля. Деякий час містилась у ратуші ще й крамниця „Кулка Рольнічого” (польська кооператива), але вона через два роки перестала існувати. На ринку був ще sklep-крамниця з конфекцією та сукном Рудольфа Рисого, чеха одруженого з україною Михайлиною Чуловською з Бережан. 1929 р., колишній пполк. УГА Володислав Білинський, отримав дозвіл відкрити в місті аптеку — досі було дві жидівські. Того ж року дістала концесію на книгарню і крамницю із шкільним приладдям — Марія Левицька, дружина д-ра Василя Левицького, учителя місцевої гімназії. Книгарню відкрили на ринку. В той час у місті працювали ще дві книгарні, власниками яких були жиди. Від 1935-го року, починається наступ на місто українського купецтва. . Започаткував його Євстахій Манацький, що на спілку з трьома Вербівцями, відчинив у Бережанах крамницю з так зв.. „блаватними” товарами, себто полотнами, сукнами і т. п. та шкірою. Спілка скоро зліквідувалась, бо спільники — Дмитро Семчишин і Микола Кузик, розпочали окрему торгівлю шкірою та шевським приладдям на вул. Тернопільській. Потім прибув до Бережан Михайло Прийма і заклав склярський варстат на Адамівці, поблизу skleпу „Районової Молочарні”.

Залізничник Прийма працював за фахом перед війною та короткий час і за Польщі, в Підволочиськах. Коли ж його польська влада звільнила з посади, він переключивсь на новий фах — склярство. Був єдиним українським склярем у місті і великим конкурентом жидівських склярів, а його підприємство мало велику підтримку — нашого громадянства. На ринку стояла будка з овочами Юрія Кушніра і крамниця з електричним устаткуванням інж. Романа Кордуби. 1937 р. Роман Хоманчук, відкрив крамницю з матеріалами на убрання і готовими чоловічими одягами. В тому ж році, заснував Омелян Лапунька в місті „Комерцбанк”. Його дружина Галя Крамарчук-Лапунька, провадила крамницю з керамікою, картинами і часописами на вул. Міцкевича, близько будинку „Рідної Школи”. 1936-го року, Петро Кизима відкрив першу українську голярню, потім перебрав її Богдан Чуловський, а самий переїхав до Самбора.

Перед другою світ. війною, в Бережанах крім згаданих українських підприємств, були ще такі: дві крамниці зі шкірою і шевським приладдям у ратуші — власники Степан Хомяк і Н. Василик; дві крамниці з гальянтерією, одна Гриця Савкова з Рибників на вул. Збіжевій, а друга Андрія Кушніра з Божикова; мануфактурна крамниця Гр. Дякова з Олесина; дві гуртівні мішаних товарів, — одну вів на вул. Збіжевій Н. Кутний на спілку з двома громадянами з Вибудова, а другу на вул. Міцкевича в домі „Українбанку” — інж. Осип Баран з Раю.

Першим українським рестораном, була „Харчівня” в будинку „Рідної Школи”. Спершу це був відділ місцевої кооперативи „Народній Дім”, потім „Харчівню” перебрала п. Обервенець. На ринку відкрив „Дешеву кухню” Микола Лихолат, селянин з Потока. Подібну харчівню для селян, що приїздили до міста мав на Новому ринку — Онуфрій Якимів.

У той час в Козові були дві мануфактурні крамниці — Н. Сліпого селянина з Добромірки на Збаражчині, та Михайла Пайончківського мешканця села Ценева.

1938-го року, з ініціативи Євстахія Манацького засновано в Бережанах філію „Союзу Українських Купців”. Головою став інж. Осип Баран, заст. Є. Манацький, а секр. Григорій Савків. До філії належали українські купці-приватники з Бережан, Козови та ще з кількох сіл. За першої советської окупації, „СУК” мусів припинити свою діяльність. Відновлено філію аж у 1941 р. за дозволом німецької влади; головою відновленої філії став Є. Манацький.

Влітку 1941 р., за німецької окупації, давніших купців-приватників було вже небагато. Є. Манацький мав крамницю кухонного посуду, інж. О. Баран провадив торгівлю опаловим матеріалом, Михайло Зьомбровський вів ресторан на місці кол. цукерні Гакля, а М. Кузик — харчівню в приміщенні, де раніше містилась каварня Гульдена. Крім цього, німецька влада дала дозвіл відкрити деякі крамниці в місті. Крамниці зі шкірою мали М. Кузик і Володимир Підфігурний, галanterійні крамниці — Юрко Кушнір, Павло Созанський і Михайло Кизима. Наталя Пайончківська, відчинила крамницю-книгарню з книжками для бібліотек, шкіл, і потрібного шкільного приладдя. Дозвіл на книгарню і торгівлю канцелярйним товаром, отримав ще Петро Турчин, Адам Якимів — на книгарню і продаж часописів, а Володимир Гусак — на розпродаж часописів і торгівлю папером. Микола Корчинський з Саранчук, провадив косметичну крамницю. Крім згаданих вже харчівень Зьомбровського і М. Кузика, в місті працювали ще харчівні Михайла Кулика, Михайла Гнатіва і Михайла Данилишина.

Ось так через нетолерантну політику польської адміністрації, серед українців розвинувся купецький стан. Молодь почала вивчати нове знання, що досі було монополією чужинців. Привітали наших купців погрозами або насмішками, мовляв, „куди гоєві до гандлю”! Але з часом купці-чужинці, що раніше визначали ціни на товари за своєю вподобою, були примушені оглядатись на ціни українського купця. Не зважаючи на конкуренцію, наші „приватники” таки втримались, і в тому їх велика заслуга.

Наші купці включились у громадське життя, підтримували датками наші інституції і товариства. Між ін., вони подарували спільно під час німецької окупації, 60 тисяч нім. марок на направу парохіяльної церкви в Бережанах, пошкодженої повітряними налетами.

Прихід большевиків влітку 1944 року, поклав край і тій добрій справі.